

[LLENGUA I IMMIGRACIÓ]

LA NOVA REALITAT GEODEMOGRÀFICA DE LES ILLES BALEARS
AL COMENÇAMENT DEL SEGLE XXI: CREIXEMENT DE LA
POBLACIÓ I FLUXOS MIGRATORIS

Pere A. SALVÀ I TOMÀS
Universitat de les Illes Balears

I. EL CONTEXT GEODEMOGRÀFIC DE LES ILLES BALEARS A LA DARRERIA DEL SEGLE
XX I A L'INICI DEL SEGLE XXI

El context geodemogràfic que han experimentat les Illes Balears en els darrers anys del segle xx, i que continua manifestant-se a l'inici del segle xxi, es defineix per un seguit de trets característics, entre els quals destaca de manera notable l'important increment dels fluxos immigrants, molt especialment els procedents de l'estranger. El saldo migratori és, des dels anys 1993-1994, la principal causa de l'increment de la població absoluta de les Balears, on, segons la revisió del Padró de població de l'1 de gener de 2002, es registraven més de 916.000 habitants (taula 1).

TAULA 1. Evolució de la població de les Illes Balears (1991-2002). Font: elaboració pròpia a partir d'INE/IBAE.

	Habitants	%IMA	Habitants	%IMA	Habitants	%IMA	Habitants	%IMA	Habitants	%IMA	Habitants	%IMA
1991	709.146	0,82	568.187	0,61	297.259	0,13	270.928	1,17	64.412	1,45	76.547	1,94
1996	760.379	1,44	609.150	1,44	304.250	0,47	304.900	2,50	67.009	0,80	84.220	2,00
2001	878.627	3,11	702.122	3,05	346.720	2,79	355.402	3,31	75.296	2,47	101.209	4,03
2002	916.968	4,36	730.778	4,08	358.462	3,38	372.316	4,75	78.796	4,64	107.394	6,11
%IMA= percentatge d'increment mitjà anual.												

Entre 1996 i 2002, la població illenca experimenta un increment de més de 156.000 nous residents, que representen gairebé el 17,07% de la població actual de les Balears. La situació demogràfica que s'observa en aquests primers anys del segle XXI és el resultat de la prolongació d'un seguit de tendències que, amb una alterança d'alts i baixos, començaren a manifestar-se des de la segona meitat del passat segle XX, període en què les Illes enregistren importants canvis en els models migratoris i passen de ser illes d'emigració a territoris de destinació immigratòria.

La immigració i els canvis sociopolítics que incideixen sobre el comportament demogràfic de la societat balear al llarg del període del turisme de masses són els principals factors que han propiciat l'actual situació demogràfica balear. La població de les Balears ha experimentat un creixement continuat i sostingut en el darrer decenni. Aquest fort augment demogràfic és impulsat, per una part, per un creixement natural positiu, si bé no gaire significatiu, i per l'altra, per un balanç migratori extremadament potent. Aquest darrer factor ha activat, emperò, l'augment dels naixements, a causa de l'arribada a les Illes d'un important contingent de dones en edat fèrtil. Això ha produït una ruptura en la tendència a la baixa, registrada fins al 1997, del nombre de naixements. A partir d'aquesta data, la taxa de natalitat ha experimentat una certa reviscolada, en la qual han tingut un pes significatiu el creixement del nombre de nounats de mares estrangeres i l'arribada a l'edat reproductiva del contingent dels nascuts en la fase del *baby boom* dels anys seixanta i la primera meitat dels setanta del segle XX. El 2002, l'aportació de les dones estrangeres al total de naixements fou del 17,89%. Pel seu costat, la generació del *baby boom*, que són els actors del denominat fenomen del *mummy* o *daddy boom*, es defineix per unes relacions de parella que incideixen sobre el seu comportament reproductiu, definit bàsicament per l'endarreriment en l'edat mitjana de les mares, que en el moment de tenir el primer fill cada vegada més sovint superen els trenta anys. D'aquesta circumstància es deriva una reducció de la grandària de la llar familiar, cosa que suposa també la disminució de la taxa sintètica de fecunditat, que en l'actualitat és d'1,2 fills per dona. Aquest nivell de fecunditat es troba molt per sota dels 2,1 fills per dona que es consideren necessaris per garantir el reemplaçament de les generacions a llarg termini.

L'evolució sociopolítica de la societat illenca també incideix en els canvis esmentats. A les Balears, la sortida de la llar dels pares, que en els anys setanta i vuitanta es registrava a una edat primerenca, s'endarrereix de manera considerable a la dècada dels noranta i en l'actualitat. El matrimoni també és més tardà i/o és reemplaçat o precedit per relacions de vida separada de parella o de cohabitació. El declivi de la nupcialitat és una constant en els darrers anys del segle passat, al mateix temps que el nombre de separacions i divorcis ha anat augmentant (a les Illes s'han registrat 1.699 separacions i 1.235 divorcis). Aquests darrers fets impliquen un considerable augment de famílies monoparentals, en un alt percentatge de les quals el cap de la família és la dona.

La mortalitat, pel seu costat, ha experimentat una suau tendència a créixer, lligada bàsicament al procés d'envelliment de la població balear. Cal assenyalar que les Illes han experimentat un allargament de l'esperança de vida al néixer, que es tradueix en una prolongació de la vida mitjana de les persones. L'esperança de vida fou de 82,1 anys per a les dones i de 75,4 anys en el cas dels homes. Aquestes circumstàncies impliquen un contingent de persones majors que supera els 130.000 ciutadans, entre els quals com més va més significativa és la proporció de persones de setanta-cinc anys o més.

De tot el que s'ha esmentat anteriorment queda clar que el considerable augment de la població de les Illes Balears en els darrers deu anys no és conseqüència del creixement natural, que sols representa un 6% de l'increment, sinó de l'aportació d'una immigració netament positiva.

2. EL PES DE LA IMMIGRACIÓ A LES ILLES BALEARS

2.1. Les pautes històriques de la instal·lació de la immigració a les Balears

Des de la segona meitat del segle XX, les Illes Balears, per la seva privilegiada situació geogràfica i per la seva alta especialització en el turisme de masses, sempre han acollit onades immigratòries, que amb el temps han anat canviant els seus orígens, direccions, característiques, motivacions i/o situacions. La fase immigratòria illenca s'inicia amb una important immigració provinent de diferents comunitats autònomes espanyoles, tipologia que es mantindrà quasi exclusiva fins a la dècada dels anys setanta. Aquesta immigració primerenca es desenvolupa en un determinat context geopolític i implica un procés de ruralització de les ciutats, ja que és la conseqüència d'un important èxode de persones que, amb la seva cultura i les seves creences, es desplacen de l'entorn rural als nuclis urbans. A partir de l'esmentada data, a aquesta tipologia immigratòria es van agregant nous corrents migratoris en els quals cada vegada és més important la presència de migrants estrangers. Inicialment, durant la fase que coneixem com del model migratori *de nova Florida*, aquesta al·lu d'estrangers fou de tipus residencial no laboral. El seu origen es troba a distints països de l'Europa industrialment avançada. En aquestes dates, el fenomen migratori illenc es defineix bàsicament per una dicotomia entre una immigració de motivació laboral d'origen espanyol i una immigració residencial composta per estrangers i definida més pel consum que per la producció (Salvà, 2002). Aquest darrer tipus de migrants de motivació residencial fou altament tolerada a causa de la seva inicial significació econòmica, ja que tingué una alta incidència en el món immobiliari i del negoci de la construcció, fets que provocaren molt especialment el naixement de les noves urbanitzacions residencials, que es multipliquen a les Illes Balears.

A la dècada dels noranta, la mobilitat humana a les Illes es torna progressivament més complexa. Comencen a detectar-se grans canvis en les pautes immigratòries, sobretot des del 1993, data a partir de la qual els fluxos migratoris es desenvolupen paral·lelament als importants increments interanuals de creixement econòmic de les Balears. L'activació d'importants plans d'inversions públiques i el creixement del sector de la construcció privada foren factors que, conjuntament amb el fort increment del nombre de turistes —provocat per la conversió de les Illes en una destinació turística de refugi davant les situacions d'inestabilitat i la problemàtica geopolítica del moment— incidiren en la reactivació de l'arribada de nous migrants. Els factors esmentats es tradueixen en una alta demanda de mà d'obra, de què les Illes presenten un cert dèficit, especialment per a les ocupacions menys qualificades. El dèficit de mà d'obra en el mercat laboral provoca un nou ressorgiment de la immigració provinent d'altres regions espanyoles i una intensificació de l'arribada de migrants laborals d'origen estranger, que s'incrementa especialment a partir dels anys 1996-1997, al mateix temps que continuen arribant nous immigrants residencials, provinents exclusivament de països comunitaris i/o desenvolupats.

L'any 2003 continua registrant-se amb una certa intensitat l'arribada de nous vinguts, que majoritàriament provenen de països menys desenvolupats. Aquest contingent migratori es troba en gran part en una situació no regularitzada i/o de treball temporal. Destaca, en els darrers dos anys, el seu increment a través de processos de reunificació familiar i/o de la formació de parelles.

Transformades en una de les destinacions immigratòries més importants de la Mediterrània occidental, les Illes Balears s'han convertit en un territori d'alta mobilitat humana. Per les característiques dels migrants, les Illes es poden considerar com un espai de cruïlla, en el qual conflueixen distintes tipologies migratòries, que hi arriben tant des del sud de la Mediterrània com des del nord o d'altres continents allunyats, com l'Amèrica Llatina o l'Àsia. Així trobam a les Illes Balears fluxos migratoris de distints corrents, que bàsicament podem classificar en les direccions que denominam de Sud a Nord (migrants d'Àfrica, Amèrica Llatina, Àsia i Europa Oriental) i de Nord a Sud (des de països europeus econòmicament desenvolupats). El model migratori de les Balears presenta, endemés, altres dualitats que permeten diferenciar els migrants per les seves motivacions (laborals, tant del Nord com del Sud, i residencials, amb predomini del Nord), pels seus perfils de qualificació laboral (qualificats i menys qualificats), així com per la seva situació respecte a la població balear (situacions de complementaritat i de competència). En el darrer cas, cal assenyalar que els negocis que es posen al voltant del turisme i/o de la immigració residencial no laboral criden nous immigrants de tipus més qualificat: executius i especialistes en l'activitat turística, persones ocupades en l'oferta complementària d'oci i restauració o en els serveis a turistes i residents estrangers, etc. Aquests nous immigrants laborals, la gran majoria dels quals prové de països d'economia desenvolupada, conformen una

immigració laboral qualificada que competeix pels mateixos llocs de treball que la població resident, mentre que els laborals no qualificats, que provenen majoritàriament de països menys desenvolupats, tenen una funció complementària, ja que ocupen aquells llocs del mercat laboral en els quals la població balear rebutja treballar.

2.2. Importància i situació actual de la immigració originària d'altres comunitats autònomes espanyoles

El pes de la immigració procedent d'altres comunitats autònomes espanyoles queda ben patent amb les 240.955 persones censades i/o empadronades a les Illes l'any 2001 que han nascut a altres indrets de l'Estat espanyol. Aquesta dada global representa el 27,42% del total de la població balear, si bé cal assenyalar importants diferències entre les illes que conformen la comunitat autònoma de les Illes Balears. En el cas de les Pitiüses, el seu pes puja fins al 34,42%, mentre que a Menorca representa un 23,69% i a Mallorca arriba al 26,81%.

Entre els empadronats nascuts a altres comunitats autònomes destaca l'alta presència de persones nascudes a Andalusia, que conformen gairebé el 38,65% del total dels migrants espanyols. Són seguits, si bé amb pesos prou inferiors, pels originaris de Catalunya (11,98%), Castella-la Manxa (9,35%), la Comunitat Valenciana (6,57%), Madrid (6,52%), Castella i Lleó (6,09%) i Extremadura (5,51%). Aquestes comunitats concentren el 85% del total dels nascuts a altres indrets d'Espanya.

Els residents a les Balears nascuts a altres comunitats es distribueixen per illes d'aquesta manera: el 78,14% es troba a Mallorca, mentre que les Pitiüses concentren el 14,35% i Menorca, el 7,41%. Entre les illes també es detecten diferències en la composició per orígens. Així, a Mallorca els immigrants procedents d'Andalusia són els que presenten una proporció més elevada, seguits, en ordre decreixent, pels nascuts a Catalunya, Castella-la Manxa, Madrid, la Comunitat Valenciana, Castella i Lleó i Extremadura. A Menorca es registra una composició més equilibrada, en què baixa el pes dels andalusos i destaca, a pocs punts de diferència, la presència de migrants procedents de Catalunya, que representen el 28,85% dels residents a l'illa nascuts a altres comunitats. A les Pitiüses destaca el pes dels andalusos, que representen el 44,67% del total de la immigració espanyola, seguits a molta distància pels catalans i valencians.

2.3. La immigració d'estrangers a les Illes Balears

El nombre real d'immigrants estrangers residents a les Illes Balears és difícil d'avaluar a causa de la seva alta mobilitat i per la problemàtica de les informacions

estadístiques oficials que les diferents fonts administratives ofereixen segons les seves competències específiques. Hi una gran diferència entre l'avaluació que fem a través de fonts indirectes i metodologies de presència (Salvà, 2002), el nombre d'estrangers que s'han empadronat (INE, IBAE), les dades d'alta a la Seguretat Social —que inclouen les altes dels treballadors estrangers— i les dades de l'ADEXTRA de la policia (Ministeri de l'Interior), que sols inclouen els estrangers en situació legal. Aquestes darreres donaven, pel gener del 2003, la quantitat de 60.779 estrangers, mentre que la xifra aportada per la Tresoreria de la Seguretat Social en data de 30 de juliol del 2002 era de 47.895 afiliats estrangers a la Seguretat Social. Si, per altra banda, consideram les dades de la revisió del Padró de població de març del 2002, el nombre d'estrangers empadronats pujava a 105.957, dels quals el 54,02% eren originaris de distints països d'Europa, xifra que representava el 12% de la població total empadronada aleshores. A partir d'una complexa metodologia basada en fonts d'informació directes i indirectes, nosaltres avaluem que pel març del 2002 hi havia un total aproximat de 141.000 estrangers amb residència permanent a les Illes. A aquesta dada s'haurien d'afegir devers 41.000 persones més, majoritàriament europeus comunitaris, que fan a les Illes estades superiors als tres mesos. De la suma de les distintes categories resulta un total que supera els 183.000 estrangers i que representa un 19% del total de la població balear (taula 2).

TAULA 2. Procedència dels immigrants estrangers a les Illes Balears. Avaluació a març del 2002. Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Padró, INE, Sa Nostra i IBAE.					
	Empadronats	No empadronats	Total permanents	> 3 mesos	
Unió Europea	51.559	14.069	65.628	35.483	101.111
Resta d'Europa	5.679	2.108	7.787	344	8.131
Total Europa	57.238	16.177	73.415	35.827	109.242
Magrib	11.840	10.680	22.520	3.560	26.080
Resta d'Àfrica	3.407	2.270	5.677	973	6.650
Total Àfrica	15.247	12.950	28.197	4.533	32.730
Amèrica del Nord	2.196	86	2.282	10	2.292
Amèrica Central i Carib	2.338	761	3.099	191	3.290
Amèrica del Sud	23.301	4.901	28.202	865	29.067
Total Amèrica	27.835	5.748	33.583	1.066	34.649
Àsia	2.970	785	3.755	197	3.952
Oceania i altres	2.667	190	2.857	6	2.863
Total estrangers	105.957	35.850	141.807	41.629	183.436

En el nombre total de residents estrangers destaca molt especialment la presència de la immigració europea, que globalment representa el 59,55% del total dels estrangers. Aquest fet mostra la preferència dels ciutadans de la Unió Europea per les Illes Balears, considerades com una de les destinacions residencials i laborals més desitjades, i triades com a lloc de residència per més de

101.000 ciutadans de la Unió. Per nacionalitats destaquen els alemanys, que representen el 57% dels originaris de la Unió Europea. El segon lloc és ocupat pels britànics, que suposen el 20,34% del col·lectiu dels europeus comunitaris.

Cal assenyalar que els europeus comunitaris representen el 70,64% del total dels residents estrangers temporals. Aquest col·lectiu es compon tant de residents d'edats avançades (migració internacional de retirats), de motivació no laboral i que passen llargues temporades a les Illes, com d'un important contingent de motivació laboral. Aquests darrers integren un col·lectiu de persones qualificades i d'empresaris amb les seves famílies que alternen els seus treballs entre els països d'origen i les Illes Balears. La migració residencial d'estrangers s'ha de lligar amb els processos de construcció i venda d'habitatges, que s'ha anat intensificant en els darrers deu anys. Aquesta circumstància implica un canvi del tipus de turisme, que inicialment fou d'ús hotelier i que actualment s'ha transformat en residencial a través d'estades a habitatges tinguts en propietat. El 29,39% restant de residents temporals estrangers és conformat per una població definida per una alta mobilitat i que fluctua a les Illes segons les possibilitats de treballar a l'economia informal. Aquest darrer segment de migrants apareix i desapareix segons les possibilitats de feina i/o les restriccions legals. Els seus màxims d'ocupació solen assolir-se en les temporades altes del turisme. En aquests períodes es troben tot un seguit de possibilitats d'ocupació de tipus informal, difícilment controlables per les autoritats pertinents.

El 65% dels migrants estrangers són nous arribats en els sis darrers anys. Aquesta intensificació es pot comprovar a través de l'evolució dels empadronats estrangers des del 1996 (taula 3), en què es poden observar els importants increments interanuals registrats en els darrers tres anys.

Taula 3. Evolució de la població estrangera empadronada a les Illes Balears a dia 1 de gener de cada any (1996-2003). Font: elaboració pròpia a partir de l'INE/CRE- "SA NOSTRA".

<i>ANYS</i>	<i>Nombre d'estrangers</i>	<i>Increment interanual (%)</i>
1996	30.959	
1997	31.581	2,00
1998	37.846	19,83
1999	44.323	17,11
2000	52.793	19,10
2001	66.727	26,39
2002	97.600	46,26
2003*	132.303	35,55

*Dades procedents de CRE- "SA NOSTRA".

2.4. Coneixements lingüístics dels immigrants i actituds amb relació a la llengua i la cultura pròpia de les Illes Balears

La immigració d'estrangers a les Illes Balears es caracteritza bàsicament per la rapidesa de la seva implantació. Aquest fet deriva cap a actituds i té implicacions que són diferents segons la procedència dels immigrants i segons les motivacions per emigrar cap a les Illes. Una de les actituds considerades és la posició d'aquest col·lectiu respecte a les llengües catalana i castellana, l'interès per aprendre-les i el grau de coneixement de la cultura de les Balears. Dels resultats provisionals de les enquestes realitzades al darrer trimestre del 2002 a la població migrant de països desenvolupats i subdesenvolupats (Salvà *et al.*, 2004) se'n poden treure unes primeres aproximacions (taules 4 i 5).

Les respostes emeses pels residents originaris de països desenvolupats ens mostren que el 86,1% declara que no parla la llengua catalana. Sols un 13,9% declara parlar en la llengua pròpia de les Illes Balears. Aquesta circumstància és prou diferent en el cas de la llengua castellana: sols un 26,4% declara que no parla el castellà, mentre que un 73,6% el parla. Amb relació al grau de coneixement del català, un 45,93% manifesta que no l'entén, mentre que sols un 5,49% diu que l'entén, el sap parlar i l'utilitza. Els percentatges relatius al grau de coneixement del castellà són prou diferents i quasi oposats: sols un 6,02% no l'entén, i el 75,19% l'entén i el sap parlar (taula 4).

Amb relació als residents estrangers que parlen el català, un 9% manifesta fer-ho de manera fluida, mentre que un 12,12% el parla de manera bastant fluida, un 42,42% de manera bàsica i un 36,36% declara sols tenir alguns coneixements del català.

Amb relació a la freqüència d'ús del català, un 2,67% declara que hi parla sempre, un 8,92% hi parla freqüentment, un 15,17% sols hi parla ocasionalment, un 13,39%, sols quan és inevitable i un 59,80% no hi parla mai.

TAULA 4. Grau de coneixement del català i del castellà. Respostes dels migrants de països desenvolupats (%). Font: Salvà *et al.* (2004).

No l'entén	45,93	6,02
L'entén i no el sap parlar	34,81	5,26
L'entén i el sap parlar	14,07	75,19
L'entén, el sap parlar i l'utilitza	5,19	13,53

Per conèixer el seu interès per aprendre el català, se'ls va demanar si assistirien a cursos de llengua catalana. Un 46,92% declara que no té gens d'interès a assistir-hi, actitud molt especialment manifesta en el segment de les persones

majors de cinquanta-cinc anys. Els motius d'aquesta actitud són, per a un 29,82%, la manca d'interès per conèixer la llengua catalana, mentre que un 35,08% manifesta la manca de temps i un 5,20% diu que no sap on fer-ho. El restant 53,08% dels enquestats declara que té interès en els cursos per aprendre català.

Aquesta realitat encara s'agreuja més en els resultats de les respostes dels migrants procedents de països menys desenvolupats, possiblement a causa dels seus nivells educatius, la diversitat cultural i la urgència de les necessitats laborals, així com per la temporalitat de la seva residència a les Illes, condicionada per les oportunitats de treball. Un altre factor que també hi incideix és la seva recent instal·lació a les Illes. El 95,78% d'aquest col·lectiu declara que no parla català i sols un 4,21%, que el parla. Situació molt diferent respecte al castellà: un 92,97% declara parlar-lo.

El grau de coneixement del català del col·lectiu de migrants procedents de països subdesenvolupats és també molt baix. Un 52,70% dels enquestats manifesta que no l'entén, i sols un 1,04% declara que l'entén, el sap parlar i l'utilitza (taula 5).

TAULA 5. Grau de coneixement del català i del castellà. Respostes dels migrants de països menys desenvolupats (%). Font: Salvà *et al.* (2004).

No l'entén	52,70	1,63
L'entén i no el sap parlar	41,90	7,55
L'entén i el sap parlar	4,35	21,22
L'entén, el sap parlar i l'utilitza	1,04	69,59

Aquestes respostes són prou diferents en el cas del coneixement del castellà: sols un 1,63% no l'entén, i un 69,59% l'entén, el sap parlar i l'utilitza. Possiblement sobre aquests percentatges incideix la presència molt important d'immigració d'origen llatinoamericà.

3. CONCLUSIÓ

L'actual situació geodemogràfica de les Illes Balears ens mostra una població que presenta un alt dinamisme com a conseqüència de l'arribada d'importants fluxos immigratoris. Aquest fenomen, que les Illes experimenten des de la segona meitat del segle xx, en aquests darrers anys es caracteritza per l'important increment de nous nadius procedents de l'estranger, els quals presenten perfils ben diferenciats que donen lloc a un model migratori amb un seguit de dualitats: direcció Nord-Sud i Sud-Nord, migrants pobres i migrants rics,

migració qualificada i no qualificada, migració residencial i migració laboral i/o migració complementària i migració de competència. És la conseqüència actual d'un procés migratori iniciat amb la irrupció del turisme de masses, que provoca una immigració des d'altres terres d'Espanya, a la qual s'agrega posteriorment una migració d'estrangers de motivació residencial. L'evolució ulterior suposarà que les Illes passin de ser espais *de nova Florida* a territoris *de nova Califòrnia*: en aquesta etapa les Balears es converteixen en espais de cruïlla dels diferents tipus de fluxos migratoris que hi van arribant. La rapidesa dels processos van conformant una societat de composició complexa i que produeix una certa sensació de desestructuració social. Aquesta situació implica respostes i actituds diferenciades davant la problemàtica de la llengua i del coneixement de la cultura illenca.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- SALVÀ I TOMÀS, Pere (2002a): «Foreign immigration and tourism development in Spain's Balearic Islands», dins C. Michael Hall i Allan M. Williams (ed.), *Tourism and Migration. New Relationships between Production and Consumption*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. Pàg. 119-134.
- SALVÀ I TOMÀS, Pere (2002b): «Tourist development and foreign immigration in Balearic Islands», *Revue Européenne des Migrations Internationales* 1: pàg. 87-101.
- SALVÀ I TOMÀS, Pere (2002c): «Las Islas Baleares como espacio mediterráneo de encrucijada de la inmigración de extranjeros. De un fenómeno tipo "Nueva Florida" a un modelo migratorio de "Nueva California"», dins F. Javier García Castaño i Carolina Muriel López (ed.), *La inmigración en España. Contextos y alternativas*. Vol. 2. Granada: Laboratorio de Estudios Interculturales-Universidad de Granada. Pàg. 265-274.
- SALVÀ I TOMÀS, Pere (2002d): «The complex human mobility flows in the Mediterranean region. The case of the Balearic Islands as phenomenon type "new California"», dins Armando Montanari (ed.), *Human Mobility in a Borderless World?* Roma: Società Geografica Italiana. Pàg. 243-258.
- SALVÀ I TOMÀS, Pere (2003): «La inmigración en Baleares: de un fenómeno tipo "Nueva Florida" a un modelo migratorio de "Nueva California"», dins Gemma Aubarell (dir.), *Perspectivas de la inmigración en España. Una aproximación desde el territorio*. Barcelona: Icaria. Pàg.129-154.

SALVA I TOMÀS, Pere (coord.); Pere Albertí Huguet; Carmel Bonnín Cortés; María A. Spínola López (2004): *Una aproximació a la immigració d'estrangers a les Illes Balears. Situació actual i reptes de futur*, <http://www.sanostra.es> (Premi "Sa Nostra" d'Investigació 2001).